

Dialekt- och folkminnesarkivet

Uppsala

19493

SMÅLAND

Döderhult

12/8 1948

Nilsson, Alma, 1948

Svar på ULMA:s frågelista M 82 Matordning och
bordsseder

25 bl.4:o

19493

1
Svar på frågelsen M 82, Matordning och
bordkläder, liksom med de folkskolas skild-
ringar sagesmännen om hur för att kom-
na berätta det i litan efterfrågade.

Från Döderhults socken Småland.

I Matordning

1. Måltid (mål), vard, matdags.
ja måla mellan tiden mellan måler / måltiden
[ma]. Denna tid kallades också Mål-a-hete
[hete = stend.] Se för övrigt svar p. V. 102 i
Småland.

6. Sagens man Fru Hansy Samuelson
född 1868 i Dhet, berättar

E änke etter u små här, som va
granne med oss brukte säga till sina
barn när de bad om nöu-va (mat-vann)

2
(kvämsmat): Maten är inte färdig ännu,
lägg er lite till den blir i ordning skall vi
få! Barna lä se, o' sammade o' glände
är att di grätit efter mat. Fättingdomen
var så stor så inget fanns för modern
att ge. Barnen voro också en stor kru
8-9 stycken. Trots bruten på mat växte
barnen upp till norm att starka menni-
kor och bledde duktiga an utan den
ena flicka som var född 1878, hon kan vid
15 års aldern att söka ut för en Vellapparkott
— när hon tjände hos en bonde här i byn
och gick och säfs-te [säfsade]. Hö fid e
hinkeli värk i ena låret och höften, att
söka dök-ta-re, va inte möjligt men
en ora (modern) gjorde att va hon kunne
o' di be' sköt den flicka, o' försökte må
läsa lort dä, o' auting men inget hjälp
utan te o' slut o' må (ti reit) värkte en

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948
SMÅL. DODERHULT
F.M. M 82

en litet hem eller enskild ut, i samma
 (sedan) bledde värken hätte. ja no ble
hätte samma, för samma. men hätte bledde
ho fötär.

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948
 SMÅL. DÖDERHULT
 Fy. M 82

4

Det svåraste året som säges mannen hört
omtalas var 1868, samt 1869. Det var
missväxt 1868. Och 1869 voro alla förråd
slut, då gick mycket folk svälta. Säges-
mannen för-äldrade f. 1830 (fadern) och
modern 1834 ha berättat att en fattig
granne till dem såg på Iputåse går och
fiskade lite, om det nappte bra kunde
han få så pass mycket fisk att han kun-
de leyta sig till hake bröd en näppa
skäpmed mjöl av någon hande och så-
ledes få lite bröd till sig och familjen
- hustru och 8 barn samt sin egen mor
som de bodde ihop med i hennes stuga.

Blev fisklyckan dålig "kanske enast lite
små sarr", så gick familjen leva av
det, någon dag — eller mer ibland.

En dag tog hustrun och gav svärmor-
dern arbenik i maten, med påpärd

5
se denna dog. Hustrun dån des till kinstids
straffarbete, och om blev barnen moder-
lösa och dogo änen de, med och så lånt
mellanrum, antagligen i kret för näring
eller någon föjdyrekidam härav. Indirekt
kan man säga att ana dessa dödsfallen
samt brott, var en föjdy av fattigdom
och nöd, Läs sages männen ha sagt.

En toypare, Nine i Herbäcken, drack
injöck samt åt rent salt.

Sagurman ^{en} säger: Min moy är född i
början av 1800 talet har berättat, att han som
gill det svåra året var i 60 års åldern
hadde ett litet välkäut toyp med en enhetsoxe
som dragare, samt 2-3 kor, och icke
skulle saknas till verkligt fattigt folk,
likenväl saknade bröd för sig och famij-
-en ganska långa tider ibland, under

dessa år. Som väl var: injökte korna så
 pass så familjen uppehöll livet med injökt.
 För sin egen del hade denna blårice
 Nils i Lerbäck: endast 1 kruke injökt
 med sig när han arbetade, nänn ann an
 masäck kunde ej äta skummas och han
 kände kvälningas till sig, mot an injök-
 ten, han fann där för po' att ha några
 stenas gront saet i värt fickan och tog ut
 ett saet korn eller två emellanät, sen
 gick det bättre att dricka enbart injökt.

Denna — sagesmannens mor-
 far, har vidare berättat att han bränt
1 fälle (en fälle) bränt nog och säu so-
 vor i skän här) och egen dantligt nog
bledde roner påte så bra, var för
 han till sade sine pättiga grannar att de
 fick gå dit och hemta roner till mat åt
 sig. Ja håcken (vickien) som önkte (önktado)

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948
 SMÅL. DODERHULT
 Fgl. M 82

gick gö det, efter sig till en mål, aut ibland.
 Detta blev en god hjälper för många.

Vidare hade denna Nils, sa en potö-
 tes på e annan fälla och här var god
 jord, med stora jordtarvos, vicka lög öns
 potä-te-ra, och egendomligt nog hade
 dessa tomter bibehållit någon fuktighet
 i jorden. Och detta i förening med att han
 vätnade dem — en tid när det fanns
 väten i närheten, gjorde att han fick en
 y. alldeles obetydlig potates skörd.

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948
 SMÅL. DÖDERHULT
 Fgl. M 82

Uppsala 19493
 A Nilsson 1948 DÖDERHULT
 SMÅL

8
7. jordbrukaren Axel Johansson f. 1871
i Boda i Fleterynds socken, sålde på
nya sockengränen till Döderhult det han
också kom ut att tjäna bönder, som helt
ring berättar här.

Dagvar. ja, vi som va bara tjänstedä-
-ar, då tjorde bönderna med som de
ville, inte va då så viktigt när vi fick
ngat d.v.s. om enålet var någon timma
förrän at mot den vanliga tiden.

Det skulle ju läts lälds (lätsas) att
skulle ha fört lite frukt när de steg
upp och sen davars vid 8-9-10 tiden
på fm. När jag i slutet av 1890 talet gön-
de hos sämenen näm-män (nämnde-
man) Örland förnander i Dj. eller måla
(Dj. hults-måla) så fick varken jag
eller min äldre kamrat någon slags
frukt eller en dyft, i 3 av ackans

dagar. Det var nemligen så att vi 3
 dagar i veckan, året runt, hemtade gödder
 i staen [Biskarhamn]. Dessa dagar
 hade vi inte mycket reda med näu-
 sommen heller, ty kl 12 på nätterna måste
 vi gå ut o' ge ota en halvpoed, där-
 efter lade vi oss igen en stund, men
 inte länge, för sen skulle ota ryktas, o'
 ha mer föder samt va aka-de, och vi
 själva startklara kl 2 på natta, då
 bar det i väg till staden det var om-
 kring en mil. Vid 4 tiden på Mö-an
 (morgonen) var vi staden, tönde och lätt
 (larsade) med en långkraftad skope, sen
 höjde vi hem genant' vi lätt, ty kl. 6
 fm. måste vi va utan stadsgränsen elles
 fick vi böta. Väl hemkomna så där
 vid 8 tiden måste alltid lauret tömma
 med samma på den åker som skulle

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948
 SMÅL. DÖDERHULT
 Frgl. M 82

göddlar, denna åker kunde ju ligga så långt från gården — ju senare blev det där efter måste otarna antingen hem för att sättas i ot-a-stallet och där få föda och vatten, — detta på vintern — om somrarna måste de drivas till sin kage-bites-hage, och denna kunde ju ligga i motsatt håll till gården, förut där efter fick vi vår första måltid för dagen. Denna var här liksom hos de fluta döderkrutsbänder nämligen klen. Först i stad var maten sämre därför att den stau och torhat eller kallnat men detta låtsade ingen att de begrep, varken Motjä (mor kåsa) eller kännan, detta hörde ju också till den s. k. ordningen, och det fanns väl minst 50-60 kördängar från trakten kring stadens sam. hemtade görel eller hoble, de körde an nättare. Dängar

fanns det så gott om, så milt då en
fanns det hundra andra, så det var
icke lämpligt att behåga sig över den
senare dagvarden, utan gör som du fler
befall der till i ordpråket: "Att a håll
men. Hemkoma fick vi pått ofta
ett slags pannkaka av kornmjöl, skum-
mjölk och sedan med några skurna
äppleskiver smut. I lästa på lite
speke-plåk eller e korvbit till detta,
bröd a skummjöl, eller nura mjölk
men oftast någon slags sypa kött av
bär eller frukt, oftast tonycke sur.
Mjölkens såldes till staden och på
den tiden (före celestiftet) fick händer-
na enge skummjöl. två baka hem,
ty mjölkens såldes mest privat, anz-
så: var det ant om mjölk i de flesta
gårdarna under denna tid.

I ännu bättre fall kunde vi på särenna, kanna — eller också i mjölk användas kroppkakor, reuter från gårdagens middag, hårda och svarta, men dock vad detta ansågs för en stor läckerhet.

Det fanns ju lite dåligt såjet i kroppkakorna, så till dämlen användades fick vi inget sådant.

Tork — smätork köptes ibland i staden och då, när så skedd, fick vi potäter å tork eller om det pikats i Apple-rums-än, som rann förbi, fick vi någon del av småfiken stekt eller kokt till, ibland kalla potatis. Obs! Den bästa fiken man fångade i än, fick man till middag eller användes den vid särskilda tillfällen. De flesta middagar lutas av salt storsill och potatis, kokt med skalen på. Såjet som blev på gården

såldes till största delen. Slaktades några stycken får, på hösten, såldes fårkrapparna hela, till staden och man nöjde sig med bräntor (d. s. kinnud, beken och inälvörne.)

Drängstuga var så kall, så äro stövelarna två fruna om vintersmorgnarna.

Frukort — den dagen man var hemma kändes alltid av kornkaffe och grovt vanligt bröd samt några utå små kak-sockers bitar, i stället som bruna böner, samt lite kunn mjölk i en kopp [spitkunn]

Oftast hade den gamle harden (= far-fader) varit uppe och druckit kaffe innan till kaffet, och då hade han skummat av, och till den smula grädd som bildats över natten. Obs! På kvällarna togs undan en kvarter mjölk ansedd till kaffe om mö-a-na.
Den "säger sagosmannen" var inte

detta något sämre matitälle än i de
 flesta andra gårdar här på orten. Tvärt-
 om räknades detta för ett re-ett ställe
 och folket behövde varken ta stryk, eller skäll.
 Möjligen fick de höra lite tjat.

Fru Maria Nilsson f. 1875. Möjligen i
 "Mörkunda" grannskapet här till Döderhult
 eller också i Delt. där hon varit ren ren
 tidsigaste ungdom.

Berättas här om mat, och arbetsförhållanden
 på 1890 talet.

I min hem (säger sagesmenner) hade vi
 det riktigt bra i min barn, och tidsigaste
 ungdom, vi hade alltid både ko och gris,
 så vi behövde aldrig fara ivra men det
 var det alljänt många som fick göra på den
 tiden. Min mormor som bodde hos oss
brukte berättas hur svårt hon haft det un-

sänder sin barndom, och tyckte ju att vi,
 och särskilt jag, som var enda barnet hade
 det så utmärkt bra. Jag begrep ju inte denna
 saken alls bara att i världen och tjäna mig
 pengar och få det bra så kom jag då vid
 15 års ålder till en bonde i Döderhult, men
 jag fick släcka för-äster. Jag fick gå upp
 till mö-a-na kl. 8. o börja slaktstycka
 med. Vi fick vinerligen lite kornkaffe
 o bröskine, närm tillräckligt senare men
 va då kaffet smakite illa, inget annat än
 då vanliga grova sammanmalda brö-
 det fick vi till denna kaffe. En nyötkaslick
 hade vinerligen ställts fram på matbordet
 men ingen av oss slag i kaffet — denne
 nyötk, som var hårt skummad, kaffet
bledde då grätu och mycket andare, vi
drack då heller svart.

De dagvar fick vi en pläks hit, liten som

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948
 SMÅL. DÖDERHULT
 Frgl. M 82

2 föjel-teung (vanligt uttryck här när man talar
om småsmuler) å sen stuvade potät
[potatis], sen kornkaffe eller.

Mjölk, fanns liiwerligen men denna kunde
sändas till stan och säljas till pengor, eller
också öttas, och ötten säljas till staden,
— aett kunde bli pengor. Vi hade 10 kor
där, men dessa mjölkte ju ante på långt när
så mycket som nutidens kor gör, men
nag borde mjölka nächt te hemma i hus-
hället, vi va bare 6 personer, därav 2
drängar å ja. sockret delades alltid ut till
det s. k. kaffet men då va så ^{my} starkt
så ingen sin levande kan tro att folk kom-
se te å lägga en par — ja två — så omk-
ligt småsmuler te vuerda drängar. (Els
än i dag lii hålles en gammal sed här i
Dhet! när kaffet dricks, man lägger aldrig
i sockret, i koppnen, utan hålles sockerbiten

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948

SMÅL. DÖDERHULT

Frgl. M 82

i kanna, o' lites — eller gnasner lite var gång på sockret, när man tar en slenk kaffe. sockret blir på detta vis drygare.)

På så sätt användas alla sockret i kaffe-drickning för, nu är det bara de äldsta som gör så.

Middagsmaten var i likhet med de andra målen, mycket enkel.

Vi hade långt te äkra, och hade därför ofta masäck må' os. Det vanliga var en par saeta Morruar — tagna och lagda i masäcken precis som de va tagna av hennes hustru, kvinn, saet och inelner aut, hi denna var det alltid kall potatis. Detta passade ju bra, men det blev enformigt nog att kalla på med detta ment 4-5 mid. i veckan.

Förutom hade vi omkring 2 halv kake (No 3 Mälpuends limpa) bröd o' ren sur mjölk. Denna va alltid så haketigt sur

trohigtvis lät de den bli så pit-sur för att
 vi ej skulle ta så mycket av den. Ingen
 tro på att vi fick socker och ingefära på
 mjöken — Å! i hundan helle, de
 hade folk knappt hört talas om de, men
 ja vet att de inte dekte/dekade kruka(n)
 då, frå då. Där för blede myölla så ond
 och hevi. Men detta var en vilje gjort.

Ten aftonvard = meafta — inbörvarande
 senare tidens kaffe — fick vi oftast 2 liten
 saft korvbit, 2 skine grout, vert brö.

Även kväsa fick vi te nöte-vann (kväs-
mat) svartgröt och dålig myölk.

Dagvar. Ten dagvar fick vi ofta bara van-
ligt s. k. potatis-dopp — helsten
 ja, hätte myölk & hätta vatten, med till-
 sats av en näre kornmjöl, 2 lite saft,
vispades kant och stogs på det heta, lite
plattiga järnet (guten stehpanna) fick sen

ett repphot också fram med hela färmet på
matlavla. Här döppade alla gemen samt
högdet, till detta fick vi en liten fläk eller
eller annan söjel mulle, oss tiudelad, här vi
fick hache-körv (hache-korv) gick det inte att
tid att äta den ty den var gru är mal-mark.

Obs! Ett flertal gamla sagesmän här
i Öhet. har berättat om sådana korv från
ett flertal olika gårdar här. Här hachekorven
blev gammal så där 6-8 månader —
man slaktade ju fårslakt och gjorde hache-
korven omkring nov-dec, fram på som-
maren därefter blev korven verkligen hängd
på tven i grän klädskåp i övervå-
ning — behållad med någon kark smak,
förmodligen var larnerna kypis lagda då,
men så blev den snart ännu härare,
och korvskennet började spricka sönder,
såg man då nog på korven så levde

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948
SMÅL. DÖDERHULT
Frgl. M 82

en stor del av innehållit, men då var man
 knick att lägga den på glöden och steka
 den. Obs! För använde man mycket av
 bladmagar och andra taror, hackade och
 blandade med kornsmeten, förmodligen
 hade mören särskild förkärlek till dessa
 ämnen, och lade sina larver här, — när
 sommaren och värmen kom.

Det som delades emellertid ut säger
 sagesmannen här Maria Nilsson.

På söndagarna sökte mätja (mor-käro)
 alltid förqyva upp maten lite. Således
 fick vi några kaffe-käro inblandade i
 kornkaffet den dagen, och till detta fick
 vi i stället för den grova brödsivian
 varien korn-hippa (av siktat kornmjöl
 och endast mjölet) baktes kornhippa
 i form av kringlor, utan någon slags
 jästämne — man förstod ej här, att

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948
 SMÅL. DÖDERHULT
 Frgl. M 82

Landsmålsarkivet Uppsala. 19493
 A. Nilsson 1948. DÖDERHULT
 SMÅL.

som t.ex. Värendsfolkets: lägga i lite hjört-
rons saft i degen. ja nu fick vi också så-
dana kipper till kaffet. Och sen till sön-
dagsmiddagen råskaldes alltid potäters.

Druck på matbordet = matavlan förekom
ju aldrig, och i vardagslag lades ju alltid
skalera etter skinnpotatiken direkt på
bordklivan vi hade i bland Tallrikas
som vi åt på. Men det var inte var dag
Tallrikarna var då mest av antingen trä
eller också lera. Vi hade hege delarna
Djupa Tallrikas förekom aldrig. Alla
åto supesmat = skel-a-mat för en gemme-
samt skräme, käral [kär]]

Renjöring av knivar och skedar se
svaret från V. Torsås S.m.L.

Var matjå [mer kär] hade sin plass
vid bordet & inte gav & sägg på ho
tog sej lite mat & satte sig var ho tyckte

92

Oftart på spishälsa.

Ve jul — ella nånnu gång nå då skulle
va fint, lades ett groot tyckt skäcktglans-
laka på matbordet, nå vi ät; ä ingen
kan begripe va vi tychte då va vackert.

Till sitt säger säger manner att detta
va inte jult det aura sämte mat-stället
hår på orten, ty bröd fick vi alltid äta
so mycke vi vece, ä orkite. Eller fanns
då många ställe [ställen = gårdar] där bonden
såg ti att tjänarna fick var si [sin] hela
eller halva skine bröd, sen drog han ti sig
brödkaka (limpan) ä ta sin vänstra arm
på den, sender det han sjelv ät må höj-
ran, då når bonden hände kaka, på så
vis våjde [vågade] sig ingen att dra te se
kaka ta hår är se ä skine brö.

Och! Bonden brökte sin arm sen utla-
de på brödkakan och brödet kan autso

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948
SMÅL. DÖDERHULT
Frgl. M 82

äu liksom gömmas eller synas mindre,
när den stora armen och handen skymde bort
kakan.

Om en överhelat bord frukt av deik och
stråle sades äu: "här ska då flöt-
(flötas). Meningen var: "äu liksom man la-
de samman t. ex timmer, och flottade detta
i yōar eller Ömmån, så kunde en den-
na — på en ställe, tätt sammansatta
deik, flötas = segla i väg ut för.

Vid dikning användes utam
trase, 2 trage = traga (äiska). Sådana
trage skaldes om väre-ra (värer-na)
av späu granris och bands ihop med
skalat ljörkris. Det räknades skola ät-
gå 6 st. för året och det tillhörde piğa
på stället. äu skala och linda dämme
(dewa). Skorpluyt brödi.

d.v.s. bröd där överkorpas lossnat, under
 bakning-a (gräddningen) vilket ofta händer
 om rådet var dåligt berygt eller jästen var
 ett otillräckligt, sådant bröd kändes på
 skämt för stätt-stu-ge-bröd. Stättstugan
 (det stora gård och gillesrummet i två vä-
 ners-husa) låg ju mellan förtä vännen
 och fjelva vinden, nu menade man stätt
 dylikt rum fanns här i kaka, milla
matten och överkorpas = korpa.

Lite rit en historia om rert fläk
 från Döderhult.

Enl uppt. från V. Torsås som svar på
 denna lita antalas ^{en} eller salet fläk före-
 kom. Likadant var det här i Dhet.

Likaså fick ingen här heller i "Dhet"
 flyta den taurik med somel som stälts
 på mattan utan utan var och en skulle

i tur, som han sått vid tavla, ta den fläsk-
bit som låg närmst mot denna. Av det
andra, gamla, eller bakta-sura fläsket gavs
sällan herbonden, utan den bit som var
avsedd för honom var i regel bättre.

Autså hade en dräng, sett hur detta
fläskdelande ting gick, och ingen ren drar
väl önskar att han såg å änkita sig en riktig
fläskbit.

Emellertid laddes han
en dag att han var särdeles hö-jet /hä-
gad] för att berättas historier, å stäm de alla
satt sig kring tavla, och det snart kunde
hända att bonden tog sin fläskbit, sade
drängen: "far men han var sheppare, å han
kuerne vänna si skute lika svickt som
je vänder fläsk-tavriken här. Därmed
snodde han till en liten tag på denna, och
kom autså själv i åtnjutande av den
gode fläsk-biten.

ULMA 19493. Alma Nilsson. 1948
SMÅL. DÖDERHULT
Frgl. M 82